

5 februari

Haar naam was Bertha. Sommigen noemden haar Bertje, allicht omdat Bertha klinkt als een Duits kanon, en zij was frêle, zo frêle.

Zoals veel moeders was zij de beste van de wereld. Niet de slimste of de grappigste, gewoon de beste. Zij was verpleegster, en zij werkte deeltijds. Op woensdagmiddag fietste ik na schooltijd langs het ziekenhuis waar zij werkte, en dan fietsten wij samen naar huis. Als er in het ziekenhuis iemand gestorven was, mocht ik van haar naar het lichaam gaan kijken, dat wilde ik graag. Ik stond op de tippen van mijn tenen, vol angst, over de rand van een ziekenhuisbed te pieren naar de magere, witte man die daar lag – in mijn herinnering waren het altijd magere, witte mannen.

Zij deed voorts niet veel speciaals. Zij las geen boeken. Zij hield niet van het onbekende. Zij vond spaghetti al heel raar. Zij heeft haar hele leven lang een abonnement op de Libelle gehad, en toen ik op mijn vijftiende de Humo wilde, zei ze verbaasd: ‘Wij hebben toch al een boekje?’

Wij hebben eens een half jaar niet met elkaar gesproken. Dat kwam zo. Ik had een dwaas, druk leven, nerveus en al, en als ik haar belde, bijvoorbeeld om halftwaalf ’s middags om te zeggen dat ik nog langskwam, dan zei ze stevast: ‘Zedde gij al wakker?’

Op den duur werd ik daar horendol van. Ik zei: ‘Moeder, ik heb het kankerdruk, ik slaap echt niet tot de middag.’ De volgende keer toen ik belde, zei ze: ‘Ah, al wakker?’

Ze snapte het niet, en ik snapte het niet. Het werd een raar half jaar, niet voor herhaling vatbaar.

Zij kende veel emoties, maar zij wist niet hoe ermee om te gaan. Toen op mijn zestiende mijn schoolvriend Bart zich verhing, verstijfde zij in mijn radeloze omhelzing. Toen mijn vader kanker kreeg en zijn leven aan een zijden draadje hing, weerde zij mij ongemakkelijk af in de ziekenhuisgang waar ik met mijn verdriet geen blijf wist. Dat is allemaal niet zo heel erg. Het is misschien jammer, want emoties zijn mooie dingen waar je veel aan kunt hebben. Het is nu zo.

Zij was heel opmerkzaam. Zij zat naast mij in de auto, en dan wees ze en zei: ‘Daar, een kerkske’ of ‘Daar, die kletskep.’

Ik zei: ‘Moeder, uw zoon is ook een kletskep.’ En dan keek zij naar mij en zei ze: ‘Dat is anders.’

‘Daar, die bloemen’, zei ze dan.

Ik weet niet of zij echt een goed leven heeft gehad. Zij heeft gedaan wat zij moest doen en zij deed dat met veel toewijding. Zij heeft nooit buiten de lijntjes gekleurd en heeft nooit iets écht gekes gedaan, denk ik. Ik denk dat zij een goed mens was, zonder daar hard in te overdrijven. Overdrijven deed zij nooit.

Zij is deze week gestorven, en zij is niet meer voor herhaling vatbaar.

*

Ik was zeer benieuwd naar hoe dat zou voelen, het verdriet als je moeder sterft, en ik was er ook bevreesd voor. Je kunt het duizend keer in gedachten proberen te oefenen, maar als er één ding niet te repeteren valt, dan is het wel de dood.

‘Het valt eigenlijk wel mee’, zei ik. ‘Natuurlijk ben je heel verdrietig en bitter en leef je in een nevel die maar niet wil optrekken, maar je bent ook wel een halve eeuw oud, en gepokt en gemazeld. Je kunt dingen beter plaatsen, je bent méér dan je emoties, je weet intussen dat je ’t wel zult redden, hoe zwart ook de nacht.’

‘En je had al heel vaak afscheid van haar genomen’, zei mijn vrouw. ‘Al zeven jaar lang.’

Elke keer als wij haar zagen, in al die jaren, troffen wij een handvol minder moeder aan. Zij verdween op mysterieuze wijze. Het was een lang, langdradig afscheid, een hoge berg verdriet die was uitgereden tot een vals plat. De hoeveelheid was precies dezelfde gebleven, alleen was de beklimming anders. Je kunt je soort pijn niet kiezen. Je hebt je inspanning maar te nemen.

‘Eindelijk hebben wij nu iets tastbaars om treurig over te zijn’, zei ik. ‘Het lijk is gevonden. We kunnen ophouden met speculeren en vermoeden. Het leven kan worden hervat – niet dat het ooit was stilgelegd, maar er zat een trage leerling in de klas. Er was oponthoud. Ergernis. Veel medelijden. Heel veel hulp.’

‘Jullie hebben dat goed gedaan’, zei mijn vrouw, haar eigen rol geringschattend, en ook wetend dat goed nooit goed genoeg kan zijn geweest. Maar zo mogen we niet denken.

*

Hoewel zij behoedzaam en terughoudend was, was zij niet bang, behalve voor de kindsheid.

Haar vader, die haar was voorgegaan, bestónd uit angst. Angst voor vuur, angst voor zijn hart, angst voor de dood en daardoor ook voor het leven, want het is daaraan dat je kunt doodgaan. Als er hem een stuk taart werd aangeboden, zei hij: ‘Dat deugt niet voor gepensioneerden.’ Weinig deugde er voor gepensioneerden. Hij dronk weleens een slok stout, een half flesje, en dan klemde hij het kroonkurkje terug op zijn plaats en zette het flesje in de kast voor de dag erop. Zij hadden geen koelkast, alleen inmaakpotten, waarvan zij een dermate grote voorraad hadden aangelegd dat na hun beider dood twee sterke mannen dagen nodig hadden om hun kelder vol peren en perziken, het merendeel bedorven, te ontruimen. Hij sprokkelde nog hout, in het bos en op het domein van een houthandelaar, waar hij de zaagresten mocht verzamelen. Daarmee had hij een reserve aangelegd waarmee hij nog tot lang na zijn honderdste verjaardag warm had kunnen blijven. Hij werd er 81.

Hij is zelfs zijn leven lang bang gebleven voor de Pruisen, die hij op zijn veertiende het land had weten binnenvallen, toen hij gelukkig nog nét te jong was om naar een moddergraf aan de IJzer te worden gestuurd. Hij is in zijn leven zelfs nooit in West-Vlaanderen geweest – als twintiger één keer mee naar Lourdes, als brancardier-mijnwerker, en daarmee was ook voor hem het gereis opgehouden.

Mijn moeder had niet zozeer schrik voor de dood, dan wel voor de manier waarop er werd gestorven. Het was ons uitdrukkelijk verboden om per motor aan ons einde

te komen. Zij had als verpleegster naar eigen zeggen zulke vreselijke dingen gezien ten gevolge van motorongelukken, dat zij ons bezwoer: ‘Als ge ooit met zoiets thuiskomt, is het gedaan met mij, dan doe ik geen oog meer dicht.’

Een van haar standaardzinnen was: ‘Zijt maar in uw recht, als ge dood zijt.’ Als mijn vader ons aanmaande om over het zebrapad over te steken. ‘Een zebrapad is geen garantie’, zei zij dan. ‘Ge moogt dan wel in uw recht zijn, zijt maar in uw recht, als ge dood zijt.’

Zij was megapraktisch.

*

Als cadeau voor hun vijftigste huwelijksverjaardag, in 2008, hadden mijn zussen en ik aan een tandem gedacht.

Mijn moeder had last van de heup en begon daar bij het fietsen hinder van te ondervinden. Hun toertjes werden korter, er moest vaker worden gestopt, en mijn vader – die voor een bijna-tachtiger en bovendien kankeroverwinnaar best nog lenig was – begon zich eraan te ergeren.

Omdat wij enige scepsis vermoedden, lieten wij ruim op voorhand een ballonnetje op over het tandem-idee. ‘Scepsis’ bleek een klein woord. ‘Woede’ was dichterbij de waarheid.

‘Ziet ge ons al rijden?’ riep mijn vader kwaad. Mijn moeder zei niet veel, allicht omdat ze zichzelf in gedachten al zag rijden.

Een tandem was voor sukkelachtige oude koppels die er nog iets van wilden maken, of was toch minstens een belachelijk gezicht, daar kon geen sprake van zijn. Ook elektrische fietsen werden altijd weggewuifd. ‘Dat is voor oude mensen,’ oordeelde mijn vader. ‘Een gezonde mens heeft dat niet nodig. Ge moet uw spieren gebruiken.’

Nadat zij alzheimer kreeg, bleven zij fietsen, maar de ritjes werden nóg korter en mijn moeder weigerde op den duur mordicus om van haar vaste parcours af te wijken. Elke dag opnieuw, als het weer het toeliet, jaren aan een stuk, legden zij exact dezelfde ronde af, waarbij mijn moeder exact dezelfde opmerkingen maakte over wat zij waarnam: ‘Zie die hof erbij liggen’, ‘Zie die hun oprit’, ‘Hier woonde Martha van Flor van de Sliep.’ Als mijn vader, het gerepeteer

moe, een omwegje suggereerde, veroorzaakte dat bij haar angst en opschudding. De wereld bestond enkel nog uit orde.

*

Het valt niet te achterhalen of zij een goed huwelijk hadden. Een goede relatie. Als je het aan mijn vader vraagt, zegt hij: 'Ik zou alles opnieuw zo doen.' Maar dat zegt niet alles, natuurlijk.

Voor zover wij konden nagaan, praatten zij niet. Ook niet over de alzheimer, zéker niet, want die bestond eigenlijk niet. Ik stel mij voor dat zij er – zeer discreet en indirect – weleens naar verwezen. Dat mijn vader zei: 'Ge moet geen schrik hebben, we regelen dat wel. Alles komt goed.' Wat mensen zeggen als ze niet weten wat te zeggen.

Zij zorgden voor elkaar. Dat was, denk ik, het belangrijkste wat het huwelijk voor hen inhield.

Toen mijn vader op zijn 75ste darmkanker kreeg, geopereerd werd en daarna chemo kreeg, bracht mijn moeder hem zoveel keren in de week met hun witte Nissan Micra (de DAF en de Escort hadden hun respectieve laatste adem uitgeblazen) naar het ziekenhuis. Toen ik daar op een dag langsging, parkeerde ik toevallig naast hun wagen. Voor de passagierszetel stond een plastic emmertje met een gevouwen handdoek over de rand. Dat zal in mijn herinnering altijd hét beeld van mijn vaders ziekte blijven: mijn moeder aan het stuur van de Nissan Micra, mijn vader met het emmertje tussen zijn knieën. En ook wel sakkerend, dat ze voorzichtiger moest rijden.

Dat rijden, dat wilde zij niet lossen. Na zijn kanker besepte mijn vader dat hij te hard was achteruitgegaan om nog veilig de baan op te kunnen; de Nissan Micra bleef in de garage staan. Wij zeiden dat ze hem beter konden laten

weghalen en de nummerplaten terugsturen, anders bleven de rekeningen komen. Mijn moeder, toen al in een volgende fase van haar verval, verzette zich daar hevig tegen. 'Wat als er 's nachts iets gebeurt', vroeg zij, 'en wij moeten snel naar het ziekenhuis? Wij kunnen toch niet zonder auto!'

Mijn vader maakte de auto onklaar, voor het geval er 's nachts iets zou gebeuren.

*

Toen mijn vader met zijn darmkanker van de dokter was teruggekomen, was ik naar hen toe gereden.

Zij zaten naast elkaar in de lederen tweezit voor de televisie, die voor één keer uit stond. Mijn vader zag er bang uit. Hij was lijkbleek en hij keek naar een punt in de verte dat niet bestond.

‘Dat kan toch niet’, zei mijn moeder. ‘Zoals wij altijd gezond geleefd hebben.’

Al een jaar lang, zo bleek veel later, had mijn vader zich vreemd gedragen. Zijn toiletbezoeken waren veelvuldig en duurden abnormaal lang, mijn moeder had bloedsporen in zijn ondergoed gezien, hij wilde nergens meer naartoe. Later gaf hij toe dat hij voortdurend aandrang had. Een autorit van langer dan een halfuur was al een risico voor hem. Tijdens zijn wandelingen moest hij geregeld het maisveld in, hij vertrok niet zonder een jaszak vol met vellen keukenpapier. Maar het *kon* niet, zoals zij altijd gezond geleefd hadden. Een eigen moestuin, nooit bespoten groenten, geen rood vlees, geen boter, kip van de bioslager, minarine, nooit met niets overdreven. Eén Duvel per dag. Kanker, en zeker darmkanker, was onmogelijk.

‘Het is een beetje een loterij’, zei ik. Dat is wat ze zeggen: je kunt je best doen, maar het is geen garantie. Soms wijst het lot iemand aan, en dan heb je maar te knikken.

‘En dat we er nooit iets van gemerkt hebben!’ zei mijn moeder. ‘Dat ge zelfs geen waarschuwing krijgt!’

Zij zwegen allebei, peinzend, zichzelf overtuigend van een of ander tegendeel.

*

‘Ik ben zoals Ruth Beeckmans’, zei mijn vrouw.

Wij waren een stapel oude kranten aan het doornemen om de parels eruit te vissen. Zij was blijven plakken bij een interview met de actrice, die vertelde dat haar man principieel tegen een poetsvrouw is, omdat hij dat decadent vindt, en dat ze het dan maar samen zelf doen, en soms ook niet, en dan is het maar lekker vuil.

‘Mijn moeder zou zich gescháámd hebben als ze het schuren aan iemand anders had overgelaten’, zei ik. ‘Wat je zelf kunt, doe je gewoon zelf. Natuurlijk heb je vakmensen nodig, niet iedereen kan een gaslek dichten. Maar een sopje brouwen en daar de keukenvloer mee schoonmaken, dat kan een kind. Als je mensen vraagt waarom ze het uitbesteden, luidt het antwoord meestal dat ze er tegenop zien, dat ze het niet graag doen. Om het met Hans Teeuwen te zeggen: ze zijn lui.’

‘Ze hebben vaak ingewikkelde levens’, zei mijn vrouw.

‘Hoog tijd om ze eenvoudiger te maken!’ zei ik enthousiast. ‘Als je kinderen per se twaalf hobby’s willen waar ze de hele tijd voor moeten worden weggebracht en gehaald, ga er dan rustig samen bij zitten en maak een paar afspraken: op zaterdag is het poetsdag, lieve Hazel, dan kan mama je helaas niet naar de kinderyoga brengen. Nee, Dexter, die rap-initiatie is er te veel aan. Er is niets fout mee om eerst te doen wat er gedaan moet worden, en daarna pas je geest te verruimen en je persoonlijkheid te verkennen. “Ik moet nog kuisen”, zei mijn moeder als wij vroegen of we eens ergens naartoe konden gaan, en dan zeiden wij niet: “Kuisen, kuisen, wie kuist er nu?” Je kuiste.’

*

Het voorjaar kwam.

Er was een zwartkopje tegen ons raam gevlogen. We doen er alles aan om dat te voorkomen, maar in de lente zijn die rakkers gek van de paarzucht en zijn ongevallen niet te vermijden.

Ik had het slachtoffer in een kistje gelegd, met het deksel op een kier, en na drie kwartier hoorden wij gekrab van pootjes en getok van een snaveltje, en droegen wij onze gevangene de tuin in, waar hij na het openen van de celdeur wegvloog, hoog de berk in, waar hij een tijdje op adem kwam. Een halfuur later capriooleerde hij alweer achter zijn vriendinnetje aan, alsof er niets was gebeurd.

‘Je maakt er toch altijd een klein mensje van’, zei mijn vrouw, die bij het lossen de vrijgelatene ‘Dag vriendje, voorzichtig zijn!’ had nageroepen. ‘Je probeert je voor te stellen hoe zo’n beestje dat beleeft: die tik tegen het glas, en dan een reus die je opraapt en je in een donker hok stopt, dan denk je vast dat je laatste uur geslagen heeft. Terwijl zo’n vogel natuurlijk niets denkt, geen opluchting of dankbaarheid kent; het diertje voelt hooguit dat de zon schijnt en dat er aan de eieren moet worden gegaan.’

Ik was, na onze winterreis naar Sri Lanka, weer vaak aan mijn moeder aan het denken. Je was wat afgeleid geweest door de golven en de palmen en de sambal bij het eten, het had je verdriet even opgeschort, waardoor je dacht dat het al een beetje voorbij was.

‘Dan kom je thuis, in de lente,’ zei ik, ‘met de krokussen en de vogels, en voel je plots haar afwezigheid keihard. Ze heeft 81 zulke lentes beleefd, ze heeft vogeltjes in doosjes gestopt en geglimlacht om de eerste krokus, en nu is ze voor altijd weg. Geen barre winters meer, geen voorjaren met al hun geuren en tinten. Niet meer denken: ook dit gaat weer voorbij.’

‘Het gaat je tijd kosten,’ zei mijn vrouw. ‘Verdriet in wisselende tinten. Aanvaard dat maar.’

‘Het is zoals mijn vriendin Gwen het zei,’ zei ik. ‘Eerst ben je opgelucht. Verbaasd. Fier een beetje. Omdat je de dood overleefd hebt. Je hebt het gehaald, het valt allemaal wel mee, zo groot was die draak nu ook weer niet. Daarna wordt het leven weer gewoon, en wordt een dag weer een dag, en dan pas sijpelt het echte verdriet binnen. Ga je stapvoets alles herbeleven, maar nu in het echt. Niet in die rare nachtmerrie die het was. Vreemd, hoe een herinnering échter kan zijn dan een belevens. Tastbaarder. Pijnlijker. Ik moet almaar terugdenken aan de nacht toen ze stierf: op dat moment zelf voel je je heldhaftig en ben je blij dat je daar bent, en nu zijn het kale beelden, is het een wonde zonder zalf. Je verbeelding is het beu om je iets op de mouw te spelden. Ze wordt glashelder en loepzuiver, de dood. *Full frontal.*’

‘Ik help je wel,’ zei mijn vrouw.

*

Kende ik haar nog, na al die jaren? Wie was zij, voor zij in dat repeteergeweve veranderde (dat klinkt oneerbiedig, maar daar deed zij mij soms aan denken, de ene opmerking na de andere afvurend, en altijd dezelfde: ‘*Moe godde gè hinne?*’, ‘*Moe godde gè hinne?*’, ‘*Moe godde gè hinne?*’), en later in de stille, boze schim naast mijn vader in de zetel – al is het verschil tussen ‘boos’ en ‘verdrietig’ moeilijk meetbaar. Op een bepaald moment had zij zich uitgeput en teleurgesteld neergelegd bij het onontkoombare, allicht nadat de dokter haar iets kalmerends had voorgeschreven, want vooral voor mijn vader was dat geen leven meer.

Zij werd rustiger, maar de pillen ontspannen niet alleen haar geest, en zij zat op slag weer in de luiers.

Er kwam elke voormiddag een meisje koken. Mijn moeder moest wachten op de thuisverpleegster om gewassen te worden, wat ergens tussen acht en elf kon zijn, en zolang werd zij in haar peignoir in de living voor de televisie gezet. Mijn vader trok dan de tuin in. Er hing nu een vreemde spanning in het huis – alsof hun leven zich plots in een wachtkamer afspeelde. Je wist dat dit nooit meer goed zou komen. De volgende afspraak was een afscheid.

Pas na maanden begon mijn vader de hulp in huis te waarderen en de meisjes niet meer als indringers te behandelen, als bedreigers van zijn oude leven, dat naar zijn gevoel altijd prima was geweest. In de begindagen stond hij hen weleens nerveus vanachter een deur gade te slaan, ‘Niet te veel zout!’ roepend als hij een zoutvat opmerkte. Soms was het een grote, zwarte vrouw uit Suriname die kwam koken. Tegen haar durfde hij niet veel te zeggen.

Hij moet haar een keer hebben gevraagd ‘of zij dat kende, aardappelen’. Hij kwam uit een wereld waarin grote, zwarte vrouwen nooit een rol hadden gespeeld, of toch hoogstens in prentenboeken, of op Eén.

Herinnerde ik mij haar nog? Bestond het risico dat alles wat zij ooit was, zou worden ondergesneeuwd? Dat zij later in mijn herinneringen enkel nog uit de peignoir zou bestaan, die af en toe ‘Wanneer komen ze?’ vroeg en die, als ze kwamen, aan hun arm naar de badkamer schuifelde, om daar met wat haar restte aan fierheid in de spiegel te kijken terwijl zij werd verschoond en opgefrist.

‘Ik ben blij dat ik haar nog in de beginfase heb gekend’, zei mijn vrouw op een dag. Mijn vrouw en ik ontmoetten elkaar pas toen mijn moeders vonnis al geveld was, maar toen het voor een buitenstaander nog niet zo opviel wat er aan de hand was.

‘Zij was het vrouwtje dat de hele tijd het tafelblad afspeurde, zoekend naar iets dat kon worden opgeruimd’, zei mijn vrouw. ‘Als er een fles cava werd ontkurkt, schoot zij, zodra dat was verwijderd, op het ijzeren vlechtwerkje af om het te kunnen gaan weggoaien. Daarna de kurk. Dat herken ik bij mezelf een beetje, die reflex.’

Ik probeer mij te herinneren of zij dat altijd zo al had gedaan. Misschien niet, misschien was het een manier om het toen nog lichte verlies aan controle te compenseren, toen het verval begon. Een poging om alvast wat meer orde te scheppen in een opkomende chaos – en zij wist, na haar vader, als de beste hoe groot en krachtig die kon worden.

Of om te zeggen: ik heb het nog voor mekaar, ik merk het nog op als er iets gedaan moet worden. Ik kan mij iets bij die hulpeloosheid voorstellen.

Ik moet me concentreren om voorbij de peignoir te kijken. Of erger nog: voorbij het opgekrulde bijna-lijkje in het bed in kamer 8 op Geriatrie 3 van de Salvatorkliniek. Dat vogeltje, alleen nog knoken en wat oude veren in een witte, flanellen pyjama met roze hartjes erop. Zij valt niet op te roepen met haar lievelingsmuziek, want die had zij niet. Zij had geen lievelingsauteur, geen favoriete film, van dat soort dingen werd zij warm noch koud. Er zijn geen triggers beschikbaar, je kunt niets draaien of ophangen of herlezen.

Pogingen om haar te herinneren nemen vaak een negatieve bocht, eindigen in duisternis.

Ik begeleidde haar toen mijn vader onder het mes ging in de hoop hem van zijn darmkanker te verlossen. Dat was in Heusden-Zolder, en aangezien wij enkele uren zoek te maken hadden, reed ik met haar naar Hasselt, waar wij een tijdje wezenloos rondwandelden en iets gingen drinken in de King George. Toen wij uren later terugkeerden in de hoop hem ontwakend uit de narcose aan te treffen, bleek de operatie tegen alle verwachtingen in nog altijd aan de gang te zijn. Ik probeerde haar gerust te stellen en zocht tegelijk troost bij haar, maar zij weigerde uit alle macht om gerustgesteld te worden of om iets te bieden wat op troost geleek. Zij schudde mijn arm om haar schouders af, zij werd ijzig.

Ik wil haar zien toen zij mijn jonge moeder was, het liefst in een weide vol met boterbloemen, in mei, en wij, blootsvoets,